

HABÁN EDÉNYEK ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS TEMPLOMOKBAN

TAKÁCS BÉLA

1974-ben jelent meg *Katona Imre* „A habán kerámia Magyarországon” című, tartalmában és kiállításában egyaránt kitűnő könyve a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata gondozásában. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy ennek a rendkívül érdekes témának ez az első, tudományos igényű feldolgozása. A szerző, munkája során sok levéltári anyagot használt fel, kutatási területe azonban nem terjedt ki az egyházi levéltárak kanonika vizitációs jegyzőkönyveire, amelyekben számos adat található a habán edényekre vonatkozólag. Hasonlóképpen nem vette figyelembe az egyházi használatban volt és ma is meglévő tárgyi emlékanyagot, amely gyűjtés során a sárospataki Református Múzeumba került. Anélkül, hogy *Katona Imre* könyvét a legkisebb mértékben is kritika tárgyává tennénk, úgy gondoljuk, hogy a magyarországi habán kerámia teljesebb megismerését szolgáljuk azzal, ha ezeket a még nyilvánosságra nem hozott levéltári adatokat közzétesszük, az eddig még nem ismertett habán edényeket bemutatjuk.

Észak-Magyarország református templomaiban közvetlen a reformáció elterjedése után szinte általánossá vált a cserépedények használata, mert a megújított liturgia a korábbi nemesfémek kizárólagos használata mellett a cserép, üveg, fa, ón edények használatát is engedélyezte. A szegény ekléziák, főleg ahol nem volt gazdag patrónus, az úrvacsorai bortartó edények, keresztelő készletek ónból, vagy cserépből voltak és ezek között mindig megkülönböztetett helyet foglaltak el a habán edények. Ez abban mutatkozott meg, hogy a vizitációs jegyzőkönyvek leltárai a legtöbb esetben feltüntették a szóban levő edény habán mivoltát és megjegyezték a leltárban, hogy a kanna, korsó, butykos, tál, tányér és pohár „*ujj keresztyén*” munka, tehát minőségi, márkás darab.

Maga a „*habán*” elnevezés újkeletű, ezzel magyarázható, hogy az 1665—1806 közötti időből származó egyházközségi leltárakban a habán elnevezés sehol nem fordul elő, csak az „*ujj keresztyén*” megjelölés.

A habán edények észak-magyarországi elterjedésében nyilván közrejátszott a sárospataki habán kolónia tevékenysége. *Román János* és *Katona Imre* szerint I. Rákóczi György 1646-ban telepítette le a Nyitra megyei Csejtéről — nem éppen önszántukból — Patakra vándorolt anabaptista mestereket és családjaikat. A habán kerámia hamarosan ismertté lett Észak-Magyarországon. Ennek bizonyítására csak annyit jegyzünk meg, hogy a *gesztelyi* ekléziás 1665-ös leltárában már ott szerepel az „*ujj keresztyén fehér korsó*”, *Páskaházán*

1668-ban szintén volt egy „ujj keresztyén korsó és butykos”. A XVII. században még kevés habán edény fordul elő az úrasztali felszerelésekben, aminek az a magyarázata, hogy a Patakra telepített habán mesterek között az 1657-es összeírás szerint csak egy fazekas volt, aki négy legénnyel dolgozott a műhelyben.¹ A mesterek számának növekedésével, a kereskedelem kiterjesztésével a XVIII. század folyamán egyre több habán edény került a falusi református templomokba.

Tanulmányunkban a kanonika vizitációs jegyzőkönyvek adataira támaszkodva soroljuk fel azokat az észak-magyarországi református eklézsiákat, ahol 1665—1806 között habán edények voltak, úgy, ahogy azokat a leltárakban feljegyezték, hosszabb-rövidebb formában leírták.

Aggtelek (1758) „egy ujj keresztyén ón fedeles és talpas kanna”.

Bodrogkeresztúr (1782) „egy nagy ujj keresztyén korsó, drótos, fedeletlen, őz, szarvas, unicornis, pelikán van reá festve ezen esztendő számmal: 1701”.

Borzova (1801) „egy újj keresztyén pohár kereszteléshez”.

Felsővály (1735) „kereszteléshez való egy ujj keresztyén edény és tál”.

Gesztely (1665) „egy ujj keresztyén fejér korsó, kereszteléshez való”.

Hejőcsaba (1757) „egy ujj keresztyén fedeles korsó, mintegy 16 ittzés, cum inscriptione: L.S.1697”.

Jósvafő (1801) „két ujj keresztyén butykos”

Kisrosvány (1806) „egy négy ittzés keresztyén butykos”.

Komjáti (1801) „egy ujj keresztyén butykos”.

Ládbesenő (1711) „egy keresztyén korsó”.

Lénártfalva (1735) „egy ujj keresztyén butykos korsó”.

Mád (1806) „vaygon egy régi, csorba, drótos, ujj keresztyén kanta, mellyben az Ur asztalához bor hordatik, virágokkal egészen bé tarkázva, mészáros cimerral, tudniillik egy festett bárdal, egy késsel, két vagdalóval, egy aczéllal, mellyen ezen inscriptio vaygon régi irással: Becsületes Mészáros Cihinek Korsója Tata Vára kerül, Uram áldj megh az Te jovoldos bennünket, is az Te igahsaos maradion kezünk, mesmiog, Mészáros János Anno 1674”.

Páskaháza (1668) „vaygon egy ujj keresztyén butykos és egy ón fedeles ujj keresztyén korsó”.

Pelsőc (1735) „két ujj keresztyén srófos butykos”.

Perkupa (1735) „egy négy ittzés butykos ujj keresztyén korsó”.

Radnót (1735) „egy ujj keresztyén Bokálj tálcaska”.

Szilice (1735) „keresztelő edény egy ujj keresztyén pohárka”.

Szilvásvárad (1735) „egy nagy ujj keresztyén butykos korsó”.

Szinpetri (1801) „ujj keresztyén butykos, melly vétetett az ekllesia költségen”.

Teresztenye (1735) „ujj keresztyén butykos korsó az Ur asztalához, keresztelő edénye is olyan vaygon”.

Uzapanyit (1735) „borhoz egy fedeles ujj keresztyén korsó”.

Varbó (1735) „egy ujj keresztyén korsó, keresztelő kannácska nintsen, hanem az helyében egy kis keresztyén korsócska”.

A különlegességnek számító mádi kantán kívül figyelemre méltó a bodrogkeresztúri őzzel, szarvassal, egyszarvúval, pelikánnal díszített korsó, valamint

a pelsőci „*srófos*” butykosok, továbbá a radnóti „*bokálj tálacska*”, ahol a „*bokály*” elnevezés az edény anyagára utal.

A kifejezetten „új keresztýén” névvel jelölt edények mellett több olyan bortartó kannát, korsót, butykost is említenek a leltárak, melyeket a leírás alapján szintén habán készítménynek tartunk:

Egerlövő (1736) „egy nagy czimeres butykos korsó”.

Mezőnagymihály (1736) „van egy kő keresztelő kannácska, fedeles, az allya is ónba van foglalva”.

Nagyéres (1806) „vagon egy butykos, tserép, mellyen olló és egyéb virágok vagnak, 1762-ben”.

Tarcal (1806) „egy tenger színű cserep korsó czén fedéllel együtt”.

Tiszatarján (1665) „egy tserép ón fedeles korsócska kereszteléshez való”.

A habán edények egy részét ón fedéllel és talppal látták el, tehát minden valószínűsége megvan annak, hogy a mezőnagymihályi kanna, a tarcali és a tarjáni korsó habán munka volt. A habán edények díszítésénél gyakran szerepel a címerrajz, tehát az egerlövői butykos korsót is habán készítménynek tartjuk. A nagyéresi butykos 1762-ben a szabó céh részére készült, — az olló rajza erre utal — majd került a mádi kantához hasonlóan 1806 előtt a templomi felszerelések közé.

Néhány edény a leltárakban „*portzellán*” névvel van feljegyezve:

Monok (1806) „kereszteléshez fél *portzellán* tányér”

Onga (1759) „vagon keresztelő *portzelana* tál és *tsésze*”.

Vajdácska (1806) „egy kék *portzellán* kanna, mellynek mind a fekeke, mind a fedele ón”, — „keresztelő edény tiszta fejer *portzellán* korsó *tállal* együtt”.

Bár a leltárak az egyes edények anyagának meghatározásánál a porcelánt említik, mégsem tartjuk ezeket az úrasztali kannákat, korsókat, tálakat mai értelemben vett porcelán-edényeknek. Igaz ugyan, hogy a meissenai, bécsi, velencei stb. porcelánmanufaktúrák már a XVIII. század elejétől kezdve állítottak elő edényeket, sőt már korábban a XVII. század elején a főúri kincsek között felbukkan a kínai porcelán-edény, azt azonban szinte kizárt dolognak tartjuk, hogy ezekből akár egyetlen darab is valamelyik falusi templomba került volna.² A világhírű külföldi porcelángyárak készítményei egyébként is inkább étkezéslejtekből, dísz tárgyakból állottak. A porcelán-edény a XVIII. században még annyira ritka, annyira drága holmi volt, hogy a legbőkezűbb donátor is könnyebben adhatott aranyozott ezüst ötvöstárgyat, mint porcelán-edényt a pártfogása alatt álló eklézsiának. Mit értsünk tehát az összeírásokban porcelán névvel jelölt edényekben? Véleményünk szerint ezek a kannák, tálak habán, vagy későhabán készítmények voltak. A vajdácskai kannán levő ón fedél és talp is ezt bizonyítja. Tudomásunk szerint porcelán-edényt soha nem foglaltak ónba, nem láttak el ón fedéllel, legfeljebb arannyal, vagy aranyozott ezüstrrel.³ Az ongai keresztelő készletet az egyházközség jegyzőkönyvének adatai szerint 1752-ben ajándékozta Réti Darvas József és felesége Szirmai Zsuzsánna és a leltárban a készlet „*portzelána* nevű edénynek”-nek van feltüntetve. Ha figyelembe vesszük, hogy a magyar fajanszművesség a holicsei gyár alapításával 1752-ben kezdődött, feltételezhetjük, hogy az ongai kereszt-

telő kanna és csésze holicsei készítmény volt. Ilyen származású edény a *tokaji* eklézsia ingóságai között is szerepelt az 1806-os leltárban: „egy Holicsei kék virágos, hasábos fehér ajakas korsó” bejegyzéssel.

Szintén habán edénynek tartjuk a *nyékládházi* eklézsia 1735-ös leltárában szereplő „egy nyakas, talpas, ónba foglaltatott ajakas Lipsiai cserép kanná”-t. A lipcsei származás véleményünk szerint teljesen ötletszerű, mert Lipcsében soha nem működött fajanszgyár. A leltárakat készítő egyházlátogatóktól nem vehetjük rossznéven, hogy az edények anyagát, származási helyét nem tudták mindig pontosan meghatározni. Maga a porcelán szó ismert volt előttük, az anyag azonban annál kevésbé. A fehér színű, illetve mázú edényre egyszerűen ráfogták, hogy porcelánból készült. Ez a bizonytalanság mutatkozik meg a monoki eklézsia tányérjának leírásánál is, mert az anyagát „fél portzelán”-nak tartották.

Különlegességnek számítanak a leltárakban szereplő kannák, korsók, butykosok, tálak és tányérok között a borzovai és a szilicei *ujkeresztyén poharak*. A habán kerámiának ez a fajtája, illetve edényformája nem ismeretes a szakirodalomban, de a fennmaradt emlékekben sem. Ezek a poharak valószínűleg füllel ellátott, a nemesfémekből készült, sima, hengeres testű, ún. „cápás poharakhoz” hasonló edények lehettek. Ilyen formájú poharakat a XVIII. században az ónöntők is készítettek. Az is elképzelhető, hogy külön megrendelésre állították elő a habán mesterek. Feltehetően ilyen megrendelésre készült cserépkehely lehetett a *palágyi* eklézsia (Ung m.) *cseréperlege*, amely felirata szerint 1729-ből való. A serlegen kívül még 1931-ben is megvolt a templomi felszerelések között egy kék virágú füles korsó 1727-ből és egy keresztelő edény 1729-ből.⁴ A palágyi edényeket szintén habán készítményeknek tartjuk, mert a kék virág a habán díszítőművészet egyik kedvelt motívuma.

Összegezésképpen elmondhatjuk, hogy az észak-magyarországi református templomokban 1665—1806 között 22 templomban 26 kifejezetten „ujkeresztyén” névvel feljegyzett edény volt. Ha az ón fedeles, valamint a porcelánnak nevezett edényeket is habán munkának fogadjuk el, akkor ez a szám 31:39-es arányt mutat. A leltárak alapján az is megállapítható, hogy 1665—1806 között Észak-Magyarországon 51 református templomban összesen 68 darab különféle cserépedényt használtak és ennek több mint a fele kétségtelenül habán készítmény volt. Ez a tény a habán edények közkedveltségének és széleskörű elterjedésének bizonyítéka.⁵

Tanulmányunkban az észak-magyarországi református templomokban 1665—1806 között használatban levő, leltárakban szereplő olyan edényeket soroltuk fel, amiket habán fazekasok készítettek. Ezek a leltárak a kerámia mellett a *habán üvegesség* magyarországi tevékenységéről is tartalmaznak adatot. A *cserépfalui* eklézsia 1754-ből származó összeírásában az egyházlátogatók feljegyezték „egy *ujj keresztyén kristály korsó*”-t. A kristály elnevezés egyértelműleg üveg anyagra utal és ilyen edények az észak-magyarországi református eklézsiai templomaiban több helyen előfordulnak: *Barka* (1801) „egy hajdani metzetti, fedeles, virágos kristály pohár”; *Bükkaranyos* (1757) „egy kristály fedeles korsó”; *Ládbesenyő* (1711) „egy kristály pohárka”; *Nyékládháza* (1757) „egy öreg kristály korsó”; *Radnót* (1735) „egy kristály pohár”; *Sajóbáony* (1735) „egy virágos kristály pohár”; *Selyeb* (1711) „egy kristály

pohár”; Szentsimon (1735) „egy kristály pohár”; Varbóc (1735) „egy kristály pohár”.

Ha a cserépfalui korsó leírásánál a vizitátorok megjegyezték, hogy az „ujj keresztyén” készítmény volt, ezt nyilván nem ok nélkül tették. Valószínűleg egy régebbi leltár alapján állapították meg, hogy a korsó habán munka és ezt szükségesnek látták az új összeírásban is feltüntetni. A „kristály” szó a régi magyar nyelvhasználatban finom üveget jelentett. Tehát nem gondolhatunk például a nagyon drága „hegyikristályra”, illetve ilyen anyagból készült korsóra.

A sárospataki Református Múzeum az 1960-as években tervszerű munkával összegyűjtötte Észak-Magyarország területéről azokat a habán és későhabán úrasztali edényeket, amelyek már használaton kívül voltak a parókiákon. Ezekkel, és a már korábban bekerült anyaggal a Múzeum habán edénygyűjteménye hazai viszonylatban is jelentékennyé vált. A továbbiakban a sárospataki Református Múzeumban található, eddig még nem közölt úrasztali kannákat, korsókat mutatjuk be.

1. *Úrasztali kanta*, — eredetileg céhkancsó — ónmázás fajansz, kerek talppal, tojásidomú testtel, rövid, hengeres, kissé kihajló szájperemmel. Hasán és a nyaki részen kettős kék csík között indás száron nagy sárga, kék, mangán színű virágok és levelek. Elöl zöld levélkoszorúban mészáros szerszámok. A talp fölötti részen felirat: „BETSÜLETES: MISZAROS: CIHINEK: KORSOJA: Tata: VARA: KERÜL: Vram: Aldy: megH: az Te: Javaidal: Benün-Ket Is Az Te: IgaHsagot: Maradion: Keztönk: MeSmieg: Mesaros Janos: ANNO 1674”. Az edény nyakán és fülén félkörívekből alkotott kék színű díszítmény. Talp átm.: 18 cm, magasság: 35 cm, száj átm.: 10,5 cm. Leltári száma: F.1924.1. Gyűjtési helye: Mád (1—2. kép).

A céhkancsót, amely ismeretlen úton és módon került Tatáról Mádra, Révhelyi Elemér a tatai majolika legrégebb darabjai közé sorolja, tehát ilyen vonatkozásban is jelentős ez a későbbi úrasztali bortartó edénynek használt ritka céhemlék.⁶ Különlegességét az is emeli, hogy a rajta levő hosszú magyar nyelvű felirat miatt szinte unikumnak tekinthető a mádi kancsó vagy kanta.

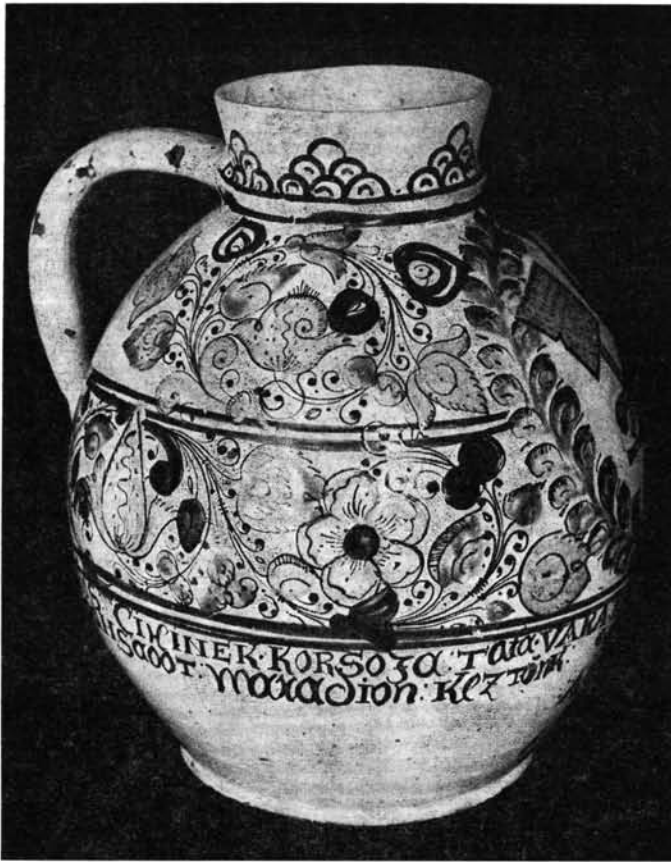
2. *Úrasztali kancsó*, ónmázás fajansz. Belül fehér, kívül kék színnel márványozva, ferde vonalúan bordázott testén sárga, mangán, zöld festéssel várák, kastélyok, szálló és álló madarak, fák rajza. Szájperemén ón keret, ón fedéllel, lapított alakú billentővel, sima füllel. Az ón fedélen vésett levélkoszorúban „WAD.1697” — felirat. Talp átm.: 11 cm, m.: 31 cm, száj átm.: 11 cm. Ltsz. F.1961.79. Gyűjtési helye: Mezőzombor (3. kép).

Elgondolkoztató a kancsó fedelén levő felirat, mert a XVII. század folyamán Mezőzombor Mád leányegyháza, filiája volt. A felirat ugyan WAD. 1697, feltehető azonban, hogy a vésnök tévedett és MAD-ot akart írni, vagyis a kancsó eredetileg a mádi eklézsiáé volt, innen került a szomszédos mezőzombori gyülekezetbe.

3. *Úrasztali kancsó*, ónmázás fajansz, körteidomú testtel, alig kihajló szájperemmel. Az edény nyaki részén és hasán körbefutó kettős kék csík között kék, sárga virágok, barna levelekből álló díszítmény. A virágcsokor két oldalán évszám: 16—91. Talp átm.: 13 cm, m.: 28 cm, száj átm.: 11 cm. Ltsz. F.1904.1. Gyűjtési helye: Átány (4. kép).

1. kép. A mádi kanta előlnézetben

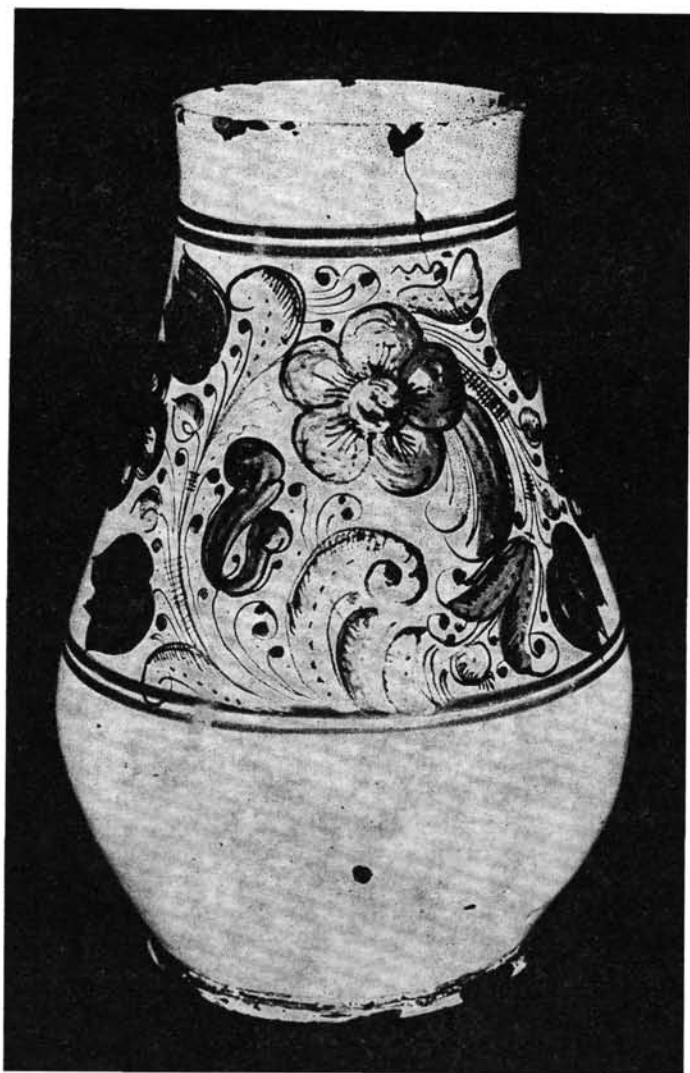

2. kép. A mádi kanta oldalrészeten

3. kép. A mezőzombori kanna

4. kép. Az átányi kanna

4. *Úrasztali korsó*, ónmázás fajansz. Kerek talpa fölött többszörös barna színű csíkozás, sárga sávval, fölötté kék, sárga, zöld, barna színű, körbefutó félköríves, indás, kagylós díszítmények ismétlődnek. Az edény oldalán függőleges, kék, sárga, zöld színű díszes sávokkal hat mezőre osztva ugyanilyen színű virágcsokrok, középen nagy virágos fa, a háttérben kis ház rajza. Nyaki részén geometrikus és félköríves díszítmények. Tagolt, peremes szájrészen és a fülén kék színű festés. Füle alatt évszám: 1750. Talp átm.: 12 cm, m.: 31 cm, száj átm.: 5 cm, Ltsz. F.1935.1. Gyűjtési helye: Tiszakarád (5. kép).

5. *Úrasztali korsó*, ónmázás fajansz. Kerek talpa fölött körbefutó sávok között félköríves, hullámvonalas, leveles díszek kék, sárga, zöld színben. Ovális testén nagy méretű színes virágcsokor gránátalmákkal, kék, sárga, zöld, barna színben. Elöl tornyos kastély, vagy vár rajza, a torony kupoláján török félhold. Két oldalt szőlőfürtös ág, szőlőt csipegető madár figurájával. Nyaki részén a talphoz hasonló dísz fut körbe, szájrpereme és füle kék csíkozással. Fenekén S jegy. Talp átm.: 12 cm, m.: 30 cm, száj átm.: 5 cm. Ltsz. F.1966.23 Gyűjtési helye: Ládbesenyő (6–7. kép).

6. *Úrasztali kancsó*, ónmázás fajansz. Kerek talpa ónba foglalva. A talp fölött kék és barna csíkozás, félköríves vonalkázás. Körteidomú testét kék színű, mangán kontúros, szimmetrikus elhelyezésű virágcsokrok díszítik. Szájrperemén a talphoz hasonló minták. Szájrpereme ónba foglalva, fedele ón, gömb alakú billentővel, fülén kék színű vonalkázás. A fedelén belül beütött győri ónöntő jegy. Talp átm.: 12,5 cm, m.: 32 cm, száj átm.: 9 cm. Ltsz. F.1963.86. Gyűjtési helye: Pamlény (8. kép).

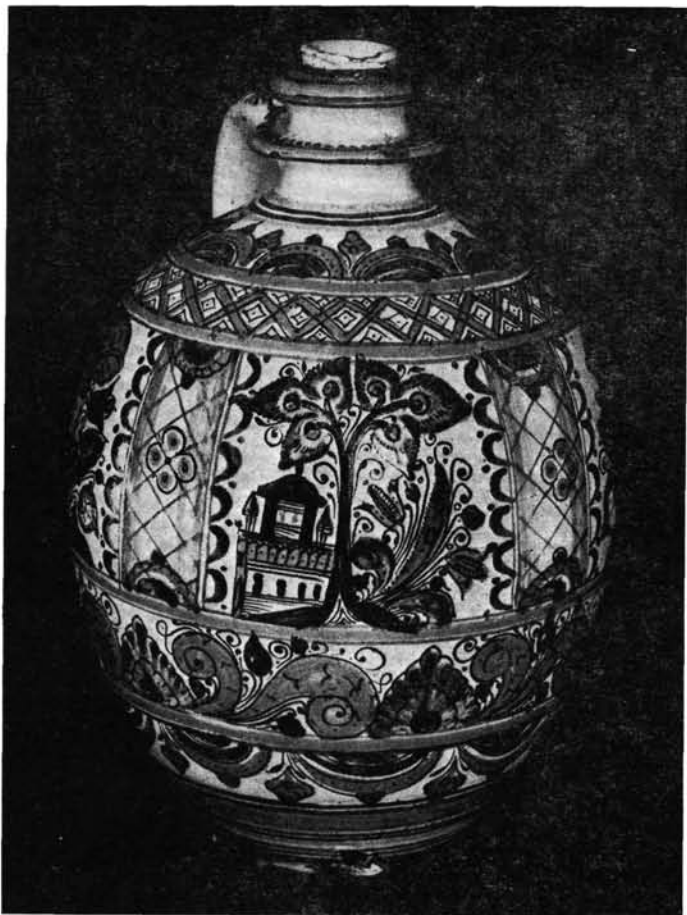
7. *Úrasztali kancsó*, ónmázás fajansz. Kerek talppal, felfelé kissé összehúzó hengeres testtel. Középen sárga, zöld színű, farkasfogas mintájú sáv, alatta és felette sárga, zöld leveles virágos ágak. Fülén sárga, zöld díszítmény, valamint az ón fedél csuklós billentőjének maradványa. Talp átm.: 10,5 cm, m.: 18 cm, száj átm.: 9 cm. Ltsz. F.1963.87. Gyűjtési helye: Pamlény (9. kép).

8. *Úrasztali korsó*, ónmázás fajansz. Az edény ovális testét behálózó nagy méretű sárga, mangán, kék színű virágok, zöld levelek díszítik. Nyakán sárga, fülén kék vonalkázás. Talp átm.: 14 cm, m.: 32 cm, száj átm.: 4 cm. Ltsz. F.1949.2. Gyűjtési helye: Komjáti (10. kép).

9. *Úrasztali korsó*, ónmázás fajansz, kerek talpa fölött kék csík fut körbe. Elöl zöld, sárga virágcsokor között sárga színű futó szarvas figurája. Nyaka tagolt, kék csíkozással, fülén kék színű tarkázás. Talp átm.: 10 cm, m.: 25 cm, száj átm.: 4,5 cm, Ltsz. F.1963.60. Gyűjtési helye: Tornakápolna (11. kép).

10. *Úrasztali korsó*, ónmázás fajansz, ovális testét széles sávban zöld, barna, kék színű, félkörívekből, levelekből, zöld színű sávból álló koszorú díszíti. Szűk nyaka peremes, tagolt, fülén zöld vonalkázás. Talp átm.: 8,5 cm, m.: 26 cm, száj átm.: 4 cm. Ltsz. F.1961.57. Gyűjtési helye: Füzér (12. kép).

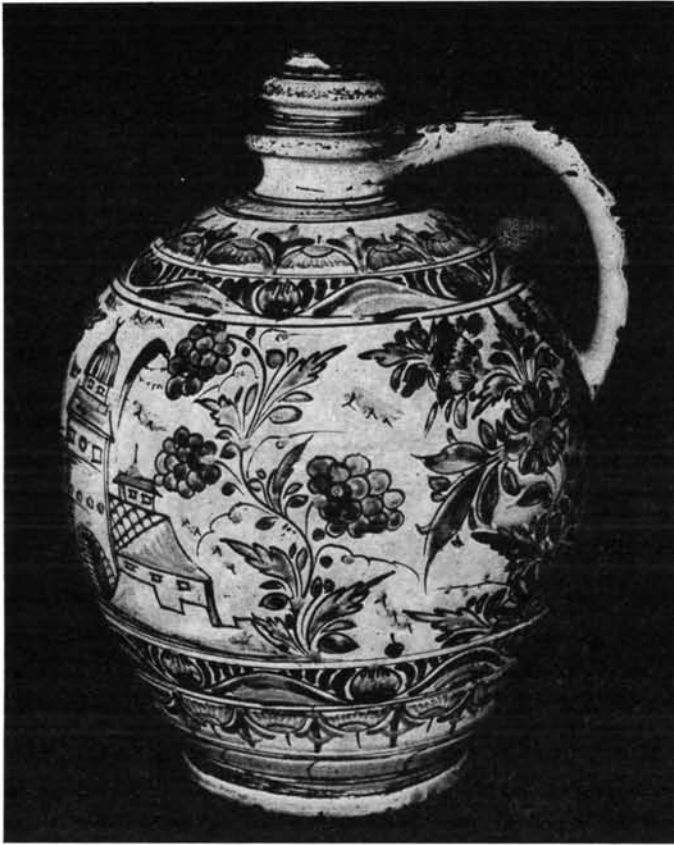
Amint látjuk, a leltárakban ismertetett habán edények közül csak három: a mádi, a komjáti, a ládbesenyői kanna és korsó maradt fenn, illetve volt begyűjthető a pataki Református Múzeumba. Az a tény viszont, hogy olyan ek-léziáktól is került be edény a múzeumba, amit a leltárak nem említene, arra utal, hogy ezek a tárgyak vagy kimaradtak az összeírásokból, vagy pedig a leltározások után jutottak az egyházközségek birtokába. A valóságban tehát

5. kép. A tiszakarádi korsó

sokkal több habán edényt használtak az észak-magyarországi református templomokban, mint amelyeknek nyomát a vizitációs jegyzőkönyvekben megtaláltuk.

Felvetődik a kérdés, hogy hol készülhettek ezek az edények? Mindössze három darabnak tudjuk hozzávetőleges pontossággal megállapítani a készítési helyét: a mádi kanta, illetve a tatai céhkancsó minden bizonnyal a Nyugat-Magyarországon letelepedett habán fazekasok készítménye. Ugyanitt, pontosabban Győr környékén készült a pamlényi eklézsia kancsója, legalábbis az ón fedelet itt helyezték rá az edényre.⁷ A ládbesenyői korsó S jegye egyértelműleg arra utal, hogy a korsó Sobotisten készült a XVIII. században. A többi edény készítési helyére vonatkozólag semmiféle jel, vagy jegy nem található a tárgyakon.

6. kép. A ládbesenyői korsó

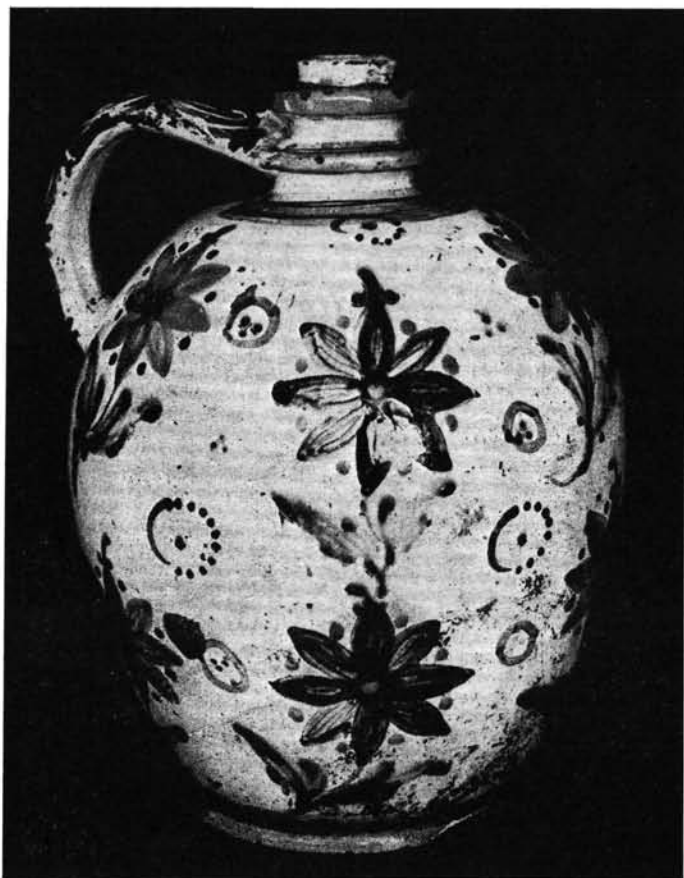
7. kép. A lászlóffyorsói korsó részlete

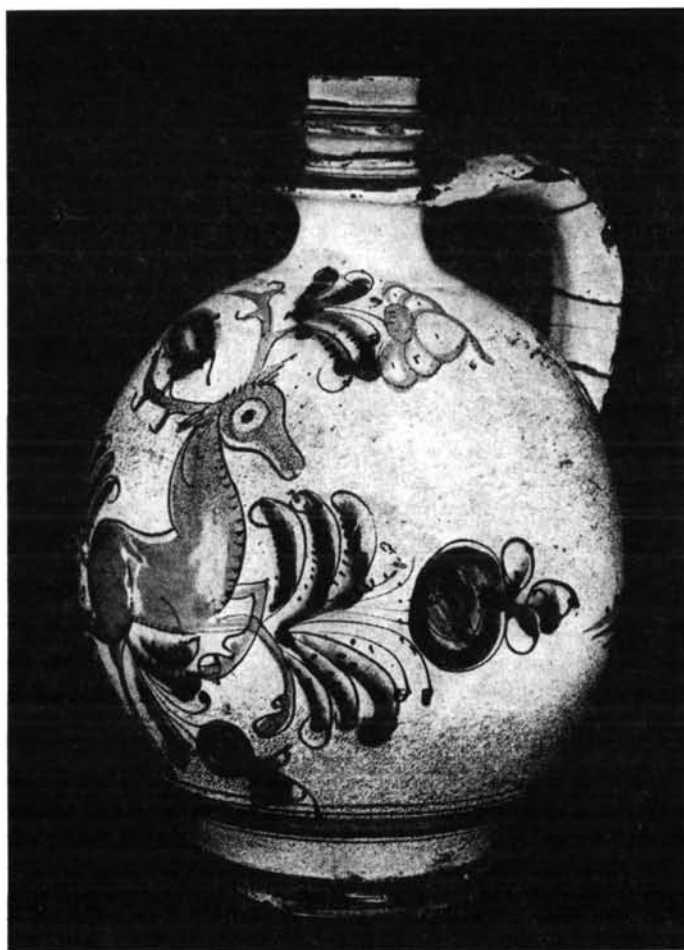
8. kép. A pamlényi kancsó

9. kép. A pamlényi kanná

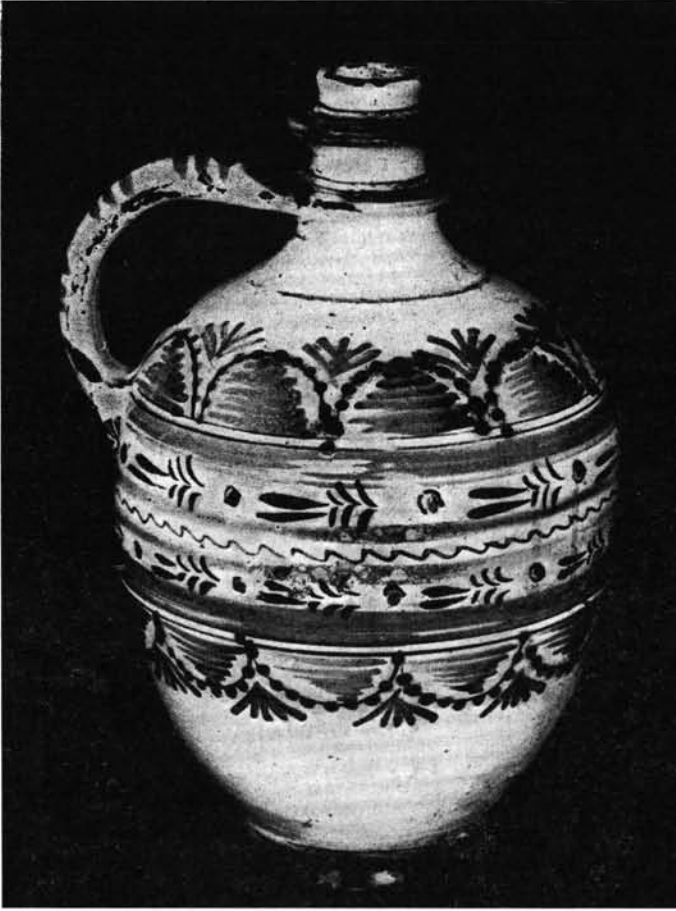

10. kép. A kőmjáti korsó

11. kép. A tornakápolnai korsó

12. kép. A füzéri korsó

Bár a sárospataki habán kolónia működésével több tanulmány foglalkozik, határozott vélemény még nem alakult ki azzal kapcsolatban, hogy az itteni mesterek milyen edényféléseket állítottak elő, de az a kérdés sem tisztázott, hogy milyen mennyiségben.⁸ A pataki habánok nem annyira a fejedelmi udvartartás igényeit, hanem a közszükségletet igyekeztek kielégíteni és nyilván ezzel magyarázható, hogy az észak-magyarországi református eklézsiák úrasztali felszerelések között ilyen nagy számmal voltak találhatóak újkeresztyén edények. A képeken bemutatott tárgyak közül — nem számítva a mádi, a pamlényi kancsót és a ládbesenyői korszót — mi sem mernénk egyetlen edényre sem kimondani, hogy bármelyik közülük pataki mester munkája. Ismételten hangsúlyozzuk azonban, hogy a habán kerámia Észak-Magyarországon való széleskörű elterjedésében nagy jelentősége van a pataki mesterek tevékenységének. Működésük nyoma nemcsak a fennmaradt emlékanyagban mutatható ki, hanem a később fejlődésnek indult sárospataki népi fazekasságra gyakorolt hatásukban is.

JEGYZETEK

1. *Román János*: A habánok Sárospatakon. Sárospatak, 1959. 20.
2. *Radvánszky Béla*: Magyar családélet és háztartás a XVI. — XVII. században. Bp., 1879. II. köt. 172; 176—77.
3. *Radvánszky* i. m. III. köt. 451. lap. Thurzó György kincstárában levő egyik porcelán pohár és egy kupa aranyozott ezüstbe volt foglalva.
4. Az ungi ref. egyházmegye. Szerk. *Haraszty Károly*. Nagykapos, 1931. 333.
5. Tanulmányunkhoz a következő egyházlátogatási jegyzőkönyveket használtuk: „Protokollum, melyben a Borsodi V. Tractus visitatioja az 1665-dik esztendőől fogva bé foglaltatik”; a jegyzőkönyv 1665—1727-ig tartalmaz adatokat. — „Protokollum, melyben külömb-külobm féle dolgok, nevezetesen visitatiok vannak feljegyezve...”, az 1735—1736 közötti időből. — „Protocollum, melyben a Borsodi V. Tractusban lévő Ns. Ekklesiának visitatioja az 1753-dik esztendőől fogva az 1764-dikig befoglaltatik”, — „Conscriptio V. T. Zempléniensis, 1782”, — „Superintendentalis visitatio jegyzőkönyve, 1799”, — „Adalékok a tornai egyházmegye történetéhez az 1801. évből. Torna. Egyházlátogatási jegyzőkönyv, 1801”, — „Az Alsó Zempléni Helvetica Confessiót követő Egyházi Megyében találtató szent gyülekezetek ingó és ingatlan vagyonainak jegyző könyve, 1806”, — mind a hat jegyzőkönyv a Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltárában Sárospatakon. Az egyes községek neve mellett levő, zárójelbe tett évszám az összeírás idejét jelzi.
6. *Révhelyi Elemér*: A tatai majolika története. Bp., 1941. 14.
7. *Takács Béla*: „Győri” cserépedények falusi református templomokban. *Ethnographia*, 1972. 2—3. sz. 310—312.
8. *Román* i. m.; *Katona Imre*: A sárospataki Rákóczi-vár ismeretlen ábrázolása az Iparművészeti Múzeum habán gyömbértartóján. Herman Ottó Múzeum Évkönyve, V. Miskolc, 1965. 317—331.; *Katona Imre*: A sárospataki habán kerámia-receptkönyv tanulságai. Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII—XIV. Miskolc, 1975. 415—432.

HABANISCHE GEFÄSSE IN NORDUNGARISCHEN REFORMIERTEN KIRCHEN

(Auszug)

Über die Tätigkeit der Habanen in Ungarn sind in den letzten Jahren viele Studien erschienen. Ein umfangreiches, mit wissenschaftlicher Sorgfalt geschriebenes Buch von Imre Katona ist 1974 unter dem Titel: „Habanische

Keramik in Ungarn“ erschienen. Aber weder die kürzeren oder längeren Studien, noch das Werk von Imre Katona erwähnen die habanischen Altargefäße, die sich im Besitz der reformierten Kirchen befanden: Weinkrüge, Kannen, Taufkannen, Schalen. Auch das Material der kirchlichen Archive wurde ausser Acht gelassen, obwohl damit bewiesen werden kann, dass im XVII. und XVIII. Jahrhundert die habanische Keramik in den nordungarischen reformierten Kirchen sehr begehrt und verbreitet war.

Im ersten Teil unserer Arbeit haben wir die Kirchen aufgeführt, in denen — laut Archivmaterial, genauer: laut der Protokolle von Kirchenbesuchen (canonica visitatio) — zwischen 1665 und 1806 habanische Gefäße beim Abendmahl oder bei der Taufe verwendet wurden. Aus den Protokollen geht hervor, dass sich in 51 nordungarischen reformierten Kirchen 39 habanische, laut zeitgenössischer Eintragung „új keresztyén“ (neu-christliche) Gefäße befanden. Einige Teller, Schalen und Krüge wurden in den Inventaren als Porzellan bezeichnet. Diese können wir aber im heutigen Sinne des Wortes nicht als Porzellan betrachten, denn im XVIII. Jahrhundert war das Porzellan in Ungarn noch so selten und teuer, dass es unmöglich in Dorfkirchen vorkommen konnte, folglich muss es sich um habanische Produkte gehandelt haben.

In den Inventaren findet man auch Angaben über die habanische Glaskunst. Im Inventar der Gemeinde von Cserépfalu (Komitat Borsod) wird 1754 ein „neuchristlicher kristallener Krug“ erwähnt. Ähnliche Gefäße werden in den Inventaren mehrerer Gemeinden erwähnt, aber mit dem Attribut „neuchristlich“ wurde nur der Krug von Cserépfalu bezeichnet. „Kristall“ bedeutet im alten ungarischen Sprachgebrauch feines Glas, so dass der erwähnte Krug aller Wahrscheinlichkeit nach habanische Gläserarbeit gewesen sein muss.

Im zweiten Teil unserer Arbeit haben wir jene Abendmahlsgefäße beschrieben und in Bildern dargestellt, die wir in planmässiger Arbeit für das Reformierte Museum von Sárospatak gesammelt haben. Von den in den Inventaren beschriebenen Gefässen sind der Nachwelt nur zehn Stück erhalten geblieben. Ein Unikum stellt die Abendmahlskaraffe der Gemeinde von Mád dar, die 1674 für die Metzgerzunft von Tata (Westungarn) gearbeitet wurde (Bild 1—2). Die mit langer ungarischer Aufschrift versehene Karaffe ist auf unbekannte Art und Weise, jedenfalls aber als Geschenk zu den Abendmahlsgerätschaften der Máder reformierten Kirche gekommen, aber noch vor der Auflösung des ungarischen Zunftsystems, denn die Inventur von 1806 erwähnt die Karaffe schon.

Bei der Verbreitung der habanischen Gefäße in Nordungarn wirkten auch die habanischen Meister von Sárospatak mit. György Rákóczi I. Fürst von Siebenbürgen, liess 1646 eine Gruppe von Habanen ansiedeln, die aus dem westungarischen Dorf Csejte ausgewandert waren. Die Spuren ihrer Tätigkeit sind nicht nur im erhaltenen keramischen Material zu erkennen, sondern auch in der Wirkung, die sie auf die spätere Entwicklung der Volkstöpferei von Sárospatak ausgeübt haben.